

Mgr Agnieszka Pisarska <https://orcid.org/0000-0002-6137-9072>

Instytut Psychologii

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

w Lublinie

Psychologiczne i prawne aspekty dobra dziecka

Psychological and legal aspects of the best interests of the child

<https://doi.org/10.34766/fetr.v41i1.230>

Abstrakt: Dobro dziecka jest terminem prawnym i klauzulą generalną, która wyznacza kierunek interpretacji przepisów przez organy stosujące prawo. Z jednej strony, brak legalnej definicji pozostawia swobodę interpretacyjną sądowi i umożliwia maksymalizację ochrony dobra dziecka także w sytuacjach nie znanych prawu (które nie zostały enumeratywnie wyliczone w przepisach). Z drugiej strony, wobec braku definicji legalnej, istnieje niejednorodność pojęciowa w prawie, a także w psychologii oraz dyscyplinach pokrewnych (pedagogice, socjologii). Celem artykułu jest próba określenia pojęcia „dobra dziecka” na użytek psychologii i prawa w wymiarze praktycznym, tj. w opiniodawstwie psychologiczno-sądowym. W pracy przedstawione zostały obowiązujące w Polsce i innych, wybranych prawodawstwach uregulowania dotyczące dobra dziecka. Uwzględniono również pomocnicze źródła interpretacji tego terminu, niestanowiące źródeł prawa (w Polsce): w obszarze prawa – orzecznictwo sądowe, w obszarze psychologii i dyscyplin pokrewnych – standardy opiniowania psychologiczno-sądowego w sprawach, w których rozstrzygane jest dobro dziecka. Szczegółnie miejsce poświęcono 14-czynnikowemu modelowi BIC oraz opracowanemu na jego podstawie przez zespół Kalverboer i in. (2012) Kwestionariuszowi Dobra Dziecka. Narzędzie znajduje zastosowanie do oceny dobra dziecka poprzez analizę jakości obecnej sytuacji opiekuńczo-wychowawczej oraz oczekiwań dziecka dotyczących przyszłego środowiska wychowawczego, wspierając tym samym podejmowanie decyzji przez specjalistów różnych jurysdykcji. Ponadto, uwzględniono pojęcie dobra dziecka w koncepcjach psychologicznych (m.in. z perspektywy psychologii rozwojowej, psychologii rodziny, psychoprophylaktyki, czy w psychoterapii) oraz w dyscyplinach pokrewnych.

Słowa kluczowe: dobro dziecka, Kwestionariusz Dobra Dziecka, model BIC, standardy opiniowania psychologiczno-sądowego w sprawach rodzinnych

Abstract: The “best interests” of the child is a legal term and a general clause, which determines the interpretation of the provisions by the authorities applying the law. On the one hand, the lack of a legal definition gives the court leeway in interpreting the law and allows for the maximisation of protection of a child's well-being also in situations unknown to the law. On the other hand, in the absence of a legal definition, there is conceptual heterogeneity in the law, psychology and related disciplines (pedagogy, sociology). The purpose of the article is an attempt to define the concept of a "best interest of the child" from the psychological and legal point of view and in practical terms, i.e. for formulating psychological and judicial opinions. The paper presents regulations on the best interests of the child that are in force in Poland, and other selected legislation. The text also includes auxiliary interpretations of the term, which are not sources of law (in Poland): in the area of law – judicial decisions, in the area of psychology and related disciplines – guidelines on psychological and judicial opinions in cases in which the best interests of the child are resolved. A special place was devoted to the 14-factor BIC model and the Best Interests of the Child Questionnaire developed on its basis by Kalverboer et al. (2012). The questionnaire is used to assess the best interest of the child by analysing the quality of the current care and upbringing and the child's expectations regarding the future upbringing environment, thus supporting the decision-making by specialists from different jurisdictions. In addition, the concept of the best interest of the child was included in psychological concepts (e.g. from the perspective of developmental psychology, family psychology, psycho-prevention, or in psychotherapy) and in related disciplines.

Keywords: the best interests of the child, guidelines for psychological and judicial opinions in family matters, BIC model, The Best Interests of the Child Questionnaire

Wprowadzenie

Pojęcie dobra dziecka (ang. *the best interest of the child*, niem. *Kindeswohl*) należy do kategorii terminów prawniczych, stanowiąc, podobnie jak „interes społeczny”, „rażące pokrzywdzenie”, czy „zasady współżycia społecznego”, klauzulę generalną, kierowaną do wszystkich podmiotów stosujących prawo. W przepisach prawnych termin dobro dziecka występuje w kontekście trudnej sytuacji życiowej dziecka: przysposobienie, uprowadzenie dziecka, rozwód, naruszenie władzy rodzicielskiej i obowiązków wychowawczych. Jego wyodrębnienie sugeruje, że dobro dziecka ma inną wartość oraz treść niż dobro innych osób. Termin używany jest również w innych dziedzinach nauk społecznych, m.in. w psychologii i w pedagogice (Kusztal, 2018).

Przyjmuje się, że pierwszym powszechnym i wiążącym prawnie instrumentem, który podejmuje kwestię praw dziecka jest Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526; dalej: KOPDz) (Mendecka, 2016)¹. Obecnie 193 kraje są sygnatariuszami konwencji, w tym wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej. Zasadę dobra dziecka ustanawia art. 3, wskazując formy ochrony praw dziecka. Podmiotami odpowiedzialnymi za tę ochronę są, zgodnie z Konwencją, rodzice, państwo oraz organizacje społeczne (Pawlak, 2015).

Gwarancję i obowiązek ochrony praw dziecka przez Rzeczpospolitą Polską, oprócz Konwencji o Prawach Dziecka, zapewnia art. 72 ust. 1 Konstytucji, który konstytuuje zasadę dobra dziecka (Stadniczenko, 2015). W szczególnych sytuacjach, zasada ta, mająca charakter pierwszorzędny, może nawet zmieniać literalne brzmienie powszechnie obowiązujących przepisów niższego rzędu (Kędziora, 2017). Dobro dziecka stanowi dyrektywę, którą kierował się ustawodawca przy tworzeniu i nowelizowaniu ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, również wyznacza kierunek wykładni przepisów w prawie rodzinnym i opiekuńczym w zakresie stosowania prawa (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 marca 2008 r.; III CZP 1/08). Dobro dziecka w przepisach prawa ujmowane jest w aspekcie pozytywnym lub negatywnym. Pozytywne ujęcie określa pożądane obszary

¹ Na prawa dziecka zwrócono uwagę już w Deklaracji Praw Dziecka z 20 listopada 1959 r. (zasada 2), w Konwencji z 25 października 1980 r. sporządzonej w Hadze, dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (Dz. U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528). Wiele innych aktów rangi międzynarodowej odwołuje się do pojęcia dobra dziecka, m.in. Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci z 25 stycznia 1996 r. (Dz. U. z 2000 r. Nr 107, poz. 1128), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

wymagające ochrony. Ujęcie negatywne – wymienia czynniki stojące w sprzeczności z dobrem dziecka. Oba podejścia zawierają otwarty katalog elementów związanych z dobrem dziecka. Nie zawsze zasada wskazana jest wprost w treści przepisu prawnego. Niekiedy stanowi kontekst jego interpretacji. W przepisach prawa materialnego (z obszaru prawa rodzinnego i opiekuńczego), pojęcie „dobra dziecka” występuje m.in. w rozdziale dotyczącym zakresu władzy rodzicielskiej, tj. jej ustanowienia, ustania, ograniczenia i przywrócenia², przysposobienia³, sposobu i formy realizacji kontaktów z dzieckiem przez rodzica, u którego dziecko nie zamieszkuje stale lub realizacji kontaktów przez dalszych krewnych dziecka⁴, a także w zakresie dopuszczalności rozwodu i separacji, (jako tzw. przesłanka negatywna)⁵. W razie kolizji dóbr ustanowiono priorytet dobra dziecka nad interesem jego rodziców oraz nad ogólnym interesem społecznym (Jędrejek, 2018). Jak podkreśla T. Smoczyński (2001, s. 311): „W harmonijnych stosunkach rodzinnych, w których dzieci i rodziców łączy uczucia miłości i przywiązania, dobro dziecka jest zbieżne z interesem rodziców i z interesem społecznym. (...) W razie wątpliwości, co do tej zbieżności interesów dziecka i rodziców, najpierw uwzględnia się dobro dziecka i w jego świetle ocenia się interes rodziców”.

Zasada ochrony dobra dziecka ma jednakową treść w aktach normatywnych polskiego porządku prawnego (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2000 r., V CKN 1805/00; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 2016 r.; II CA 1/16). Zgodnie z tą zasadą należy interpretować także przepisy prawa procesowego m.in. w zakresie wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych i opiekuńczych jego dotyczących (art. 216¹, art. 573 i nast. k.p.c.). W postanowieniu z dnia 15 grudnia 1998 r., I CKN 1122/98, Sąd Najwyższy wskazał: „Kierując się celowością, przy uwzględnieniu stopnia dojrzałości małoletniego oraz charakteru sprawy opiekuńczej, właściwy sąd powinien zapoznać się ze stanowiskiem tego małoletniego, mając na względzie jego dobro (art. 12 Konwencji o prawach dziecka oraz art. 573, 574 i 576 § 2 k.p.c.)”.

Jako klauzula generalna termin dobro dziecka nie posiada definicji ustawowej i konkretyzuje się w okolicznościach danej sprawy. Pozostawienie pojęcia dobra dziecka w formie klauzuli generalnej posiada – z jednej strony – jak zauważa M. Haug, T. Höynck, ważne uzasadnienie. Pozwala na elastyczne dostosowanie kategorii pojęciowej do konkretnej sytuacji oraz na ochronę praw dziecka w jak najszerszym zakresie, z uwzględnieniem okoliczności nieznanymi ustawodawcy (Haug, Höynck, 2012). Z drugiej strony, generuje praktyczne trudności w rozumieniu pojęcia dobra dziecka przez sędziów, biegłych współpracujących z sądem, a także rodziców występujących w postępowaniu

² M.in. art. 95 § 3, art. 93 § 2, 107, art. 109 § 1, art. 111 § 1 k.r.o.

³ M.in. art. 114 § 1, art. 120, art. 125 § 1 k.r.o.

⁴ M.in. art. 113 § 1 k.r.o., art. 113² § 1 k.r.o., art. 113³ k.r.o., art. 113⁵ k.r.o.

⁵ M.in. art. 56 § 2, art. 58 § 1, art. 611 § 2 oraz art. 613 § 1 k.r.o.

(związane m.in. z brakiem jednolitych kryteriów oceny dobra dziecka) (Pruett, Hogan Bruen, Jackson, 2000; Miller, 2002). Założenie, że dobro dziecka konkretyzuje się w indywidualnej sprawie, utrudnia stworzenie jednej definicji (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 2016 r.; II CA 1/16). Wobec powyższego, celem niniejszego artykułu jest wyznaczenie kierunków możliwej interpretacji dobra dziecka z perspektywy prawa i psychologii.

1. Konkretyzacja zasady dobra dziecka z perspektywy prawa

Poniżej, kolejno omówione zostały propozycje wybranych modeli dobra dziecka z dwóch perspektyw – prawa i psychologii, w tym ustalenia Komitetu Ochrony Praw Dziecka zawarte w *Komentarzu nr 14 z 2013 r. do Konwencji o Prawach Dziecka*, orzecznictwo sądowe w Polsce, standardy opiniowania psychologiczno-sądowego w Polsce i innych wybranych krajach, modele psychologiczne dobra dziecka oraz model dobra dziecka (BIC) oparty na koncepcjach psychologicznych i stanowiący podstawę konstrukcji kwestionariusza do pomiaru dobra dziecka.

Pewną formą konkretyzacji omawianego terminu są ustalenia Komitetu Ochrony Praw Dziecka zawarte w *Komentarzu Ogólnym nr 14 z 2013 r., zatytułowanym „Prawo dziecka do zabezpieczenia jego najlepiej pojętego interesu, jako sprawy nadrzędnej”*, na podstawie art. 3 ust. 1 Konwencji o Prawach Dziecka. Wśród założeń dotyczących zasady dobra dziecka jest zaakcentowanie jej elastyczności oraz uwzględnienie, że dobro dziecka jest koncepcją dynamiczną, co oznacza, że definiowanie dobra dziecka powinno odbywać się indywidualnie w poszczególnych przypadkach. Procedura podejmowania decyzji powinna uwzględniać dwa elementy: ustalenie i ocenę dobra dziecka oraz zapewnienie prawnych gwarancji i właściwego stosowania prawa. Komitet postuluje, aby w procesie ustalania i oceny dobra dziecka wziąć pod uwagę siedem poniższych czynników, nadając im konkretną treść i każdemu z nich przypisując wagę w odniesieniu do pozostałych elementów: poglądy dziecka, tożsamość dziecka, zachowanie środowiska rodzinnego i utrzymanie stosunków z rodziną, opieka, ochrona i bezpieczeństwo dziecka, uwzględnienie specyficznej, trudnej sytuacji dziecka (np. niepełnosprawność, pozostawanie ofiarą przemocy), prawo dziecka do zdrowia oraz prawo dziecka do edukacji. Wśród wymienionych w *Komentarzu gwarancji* zapewniających realizację dobra dziecka wymieniono m.in. prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów, umożliwienie dziecku reprezentacji prawnej, czy wypracowanie mechanizmu weryfikacji decyzji podjętych w sprawach dziecka.

Powyższe ustalenia mają zastosowanie przede wszystkim do oceny dobra dziecka dokonywanej przez sędziów w toku postępowania. Wydaje się jednak, że w ograniczonym zakresie, i wyłącznie w odniesieniu do pierwszego czynnika, wskazania Komitetu mogą być

użyteczne w celu przeprowadzenia analizy psychologicznej w ramach przygotowania ekspertyzy (biegły uczestniczy w procedurze sądowej na etapie ustalania treści dobra dziecka w konkretnym przypadku).

Odpowiedzią na brak legalnej definicji dobra dziecka jest próba operacjonalizacji tego konstruktu przez judykaturę w poszczególnych porządkach prawnych. Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Polsce wskazuje m.in. na następujące kryteria z perspektywy praw dziecka (ujęcie pozytywne): prawo do ochrony życia i zdrowia, prawo do wszelkich działań ze strony innych, które powinny zapewnić warunki do spokoju, prawidłowego, niezakłóconego rozwoju, poszanowania godności, udziału w procesie decydowania o jego sytuacji, zaś wypełnienie treścią zasady dobra dziecka następuje w odniesieniu do konkretnych okoliczności faktycznych (postanowienie SN z dnia 24 XI 2016 r.; II CA 1/16). W postanowieniu z dnia 1 grudnia 2000 r. Sąd Najwyższy, odnosząc się do kryteriów dobra dziecka, wskazał: „ten idealizacyjny model zakłada, że dziecko wychowuje się w rodzinie – najlepiej naturalnej – w każdym razie w ustalonej sytuacji prawnorodzinnej, w atmosferze miłości, w warunkach pozwalających zaspokoić rozsądnie pojmowane jego potrzeby i najpełniej rozwijać jego talenty i zdolność samodzielnego, twórczego działania oraz kształtować charakter w duchu określonych ideałów. Istotne jest przy tym jego ukierunkowanie nie tylko na aktualną sytuację dziecka, lecz także na jego przyszłość” (V CKN 1747/00). Z powyższego postanowienia wynika, że uzupełniając treść dobra dziecka należy uwzględnić całokształt okoliczności, w tym należycie funkcjonujące i odpowiadające na potrzeby dziecka najbliższe środowisko rodzinne. W dalszej kolejności te ustalenia należy odnieść do perspektywy terażniejszej i przyszłej.

Wśród przedstawicieli doktryny prawnej, na uwagę zasługuje powszechnie przytaczana definicja W. Stojanowskiej (1999), w której autorka określa dobro dziecka, jako „kompleks wartości o charakterze niematerialnym i materialnym niezbędnych do zapewnienia prawidłowego rozwoju fizycznego i duchowego dziecka oraz do należytego przygotowania go do pracy odpowiednio do jego uzdolnień; przy czym wartości te są zdeterminowane przez wiele różnorodnych czynników, których struktura zależy od treści stosowanej normy prawnej i konkretnej, aktualnie istniejącej sytuacji dziecka, zakładając zbieżność tak pojętego dobra dziecka z interesem społecznym” (tamże, s. 98). Istotne elementy tej definicji, zgodne z treścią przepisów prawnych oraz z kierunkiem orzecznictwa sądowego, ponownie wskazują na konieczność oceny dobra dziecka w kontekście jego aktualnej sytuacji, wszechstronny rozwój dziecka oraz otwarty katalog elementów składających się na dobro dziecka. L.S. Stadniczenko (2017) wskazuje, że na pojęcie „dobra dziecka” składają się: zdrowie fizyczne, psychiczne i materialne dziecka, a w szczególności stabilność środowiska, w tym finansowego, mieszkaniowego, jak i czynniki sprzyjające emocjonalnemu, społecznemu i psychicznemu rozwojowi dziecka. Z zasady dobra dziecka

wynika wprost zakaz destabilizacji jego sytuacji. Bezpośredni wpływ na tak rozumiane dobro dziecka mają jego rodzice i inne osoby bliskie.

Ponadto, istnieją bardziej szczegółowe modele, zmierzające do oceny treści zasady dobra dziecka z uwzględnieniem jego aktualnej sytuacji np. w kontekście uprowadzenia dziecka za granicę, rozwodu, czy ustalania miejsca zamieszkania dziecka lub zakresu władzy rodzicielskiej.

Na uwagę zasługuje zaproponowana przez R. Dubowskiego (2017) koncepcja oceny dobra dziecka w sytuacji rozwodu rodziców, która uwzględnia szeroki zakres czynników indywidualnych, rodzinnych i społecznych. Wśród analizowanych elementów, wpływających na treść dobra dziecka, wymieniono: charakter przyczyn rozkładu małżeństwa oraz stopień zaawansowania tego rozkładu, dotychczasowy stosunek rodziców do dziecka, kontakty dziecka z rodzicami po rozwodzie, osobne zamieszkiwanie rodziców dziecka, porozumienie dotyczące sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej, uwarunkowania psychiczne i stan zdrowia dziecka, wiek dziecka i zmiana sytuacji mieszkaniowej dziecka oraz inne aspekty sytuacji materialnej dziecka. Zaproponowana metoda polega na porównaniu sytuacji dziecka po ewentualnym rozwodzie oraz po ewentualnej odmowie jego udzielenia przez sąd. Jest to koncepcja konkurencyjna, w miejsce dotychczas przyjmowanej analizy porównawczej aktualnej sytuacji dziecka z hipotetycznym stanem, jaki powstałby po rozwiązaniu małżeństwa (postanowienie SN, V CKN 1747/00; Strzebińczyk, 2002; Haak, 1998).

2. Dobro dziecka w innych porządkach prawnych

Klauzula dobra dziecka obowiązuje powszechnie w wielu porządkach prawnych, stanowiąc istotną zasadę, którą organy wymiaru sprawiedliwości powinny kierować się przy podejmowaniu decyzji w sprawach bezpośrednio lub pośrednio dotyczących dziecka (Op de Beeck i in., 2017). Pojęcie dobra dziecka w systemie prawa niemieckiego jest klauzulą generalną i wobec tego, brakuje jego definicji legalnej. Interpretacji dobra dziecka dokonuje sąd w konkretnej sprawie, odwołując się do art. 2 i 6 GG (Konstytucji) – odpowiednio gwarantujących ochronę praw osobistych i szczególną ochronę małżeństwa i rodziny – oraz przepisów prawa materialnego i procesowego, a także do orzecznictwa Trybunału Federalnego. W przepisach prawa materialnego (np. BGB) pozytywne ujęcie dobra dziecka pojawia się m.in. w kontekście opieki rodzicielskiej poprzez wymienienie czynników sprzyjających prawidłowemu rozwojowi dziecka, negatywne ujęcie wskazuje na zagrożenia dobra dziecka i obliguje sąd do ingerencji w sytuację rodzinną⁶. Wskazanie katalogu

⁶ Podobnie, jak w polskim systemie prawnym, (który czerpie z niemieckiego); ujęcie pozytywne dobra dziecka w BGB: § 1671 I 2 Nr. 2 BGB, § 1671 II 2 Nr. 2 BGB, §§ 1685 I, 1686 a I Nr. 1 BGB, § 1697a BGB; § 1618 S. 4 BGB, § 1629 I S. 4 BGB, §1631b, § 1684 IV S. 1 BGB, § 1687 II BGB, § 1687b II BGB, §§ 1687b III, 1688 III BGB

możliwych naruszeń dobra dziecka wydaje się być dominującą metodą opisywania dobra dziecka w ustawodawstwie niemieckim. Dobra dziecka wytycza kierunek orzekania przez sąd w sprawach z zakresu prawa rodzinnego („sąd podejmuje decyzję, która najlepiej odpowiada interesom dziecka”). Granicami tej ochrony, opisanej w § 1697a⁷ kodeksu cywilnego (BGB), są faktyczne okoliczności i możliwości oraz uzasadnione interesy stron⁸. W § 1666 i nast. BGB określono dwie przesłanki ingerencji sądu, w których dochodzi do naruszenia dobra dziecka oraz wskazano środki ochrony prawnej, przysługujące sądowi rodzinnemu. Wśród okoliczności wymienia się zagrożenie fizycznego, psychicznego lub umysłowego stanu dziecka, a także zagrożenie jego majątku. Dodatkową przesłanką ingerencji sądu jest okoliczność, w której rodzice nie chcą lub nie są w stanie zapobiec niebezpieczeństwu. Wykładnia przepisu pozwala zatem wyróżnić cztery aspekty dobra dziecka, odnoszące się do jego zdrowia fizycznego, samopoczucia psychicznego i stanu umysłowego oraz posiadanego majątku. Wśród okoliczności naruszających dobro dziecka można wskazać nadużycia fizyczne rodziców wobec dziecka, odmowę interwencji medycznej w uzasadnionych przypadkach zagrożenia życia i zdrowia dziecka, nierealizowanie obowiązku szkolnego z winy rodziców, zaniedbanie opieki i nadzoru (braki żywieniowe, higieniczne).

Trudności interpretacyjne omawianego pojęcia pojawiają się także po stronie biegłych przygotowujących ekspertyzę dla potrzeb sądu i stojących przed koniecznością dokonania operacjonalizacji pojęcia dobra dziecka przed przystąpieniem do badania. Poniżej wspomniane zalecenia, jedynie pomocniczo (gdyż nie stanowią źródła prawa), wykorzystywane są w praktyce opiniodawczej. Pierwsze wytyczne dla biegłych sądowych powstały w Niemczech już w latach 80. XX w. (1986 r.), podczas kiedy w Polsce pierwsze rekomendacje opracowano dopiero w 2015 roku. Zalecenia w zakresie przygotowania ekspertyz w sprawach rodzinnych dotyczących dzieci są sporządzane we współpracy przedstawicieli zawodów prawniczych, psychologicznych i medycznych stowarzyszeń zawodowych. Nie stanowią źródła prawa i są skierowane do ekspertów, którzy opracowują opinie w dziedzinie prawa dotyczącego dziecka, ale także do zaangażowanych prawników (*Qualitätsstandards für psychologische Gutachten*, 2017). Zalecenia w zakresie opiniowania w sprawach rodzinnych wymieniają pożądaną wiedzę i umiejętności, które powinni posiadać specjaliści współpracujący z sądem w sprawach rodzinnych, obejmujące zagadnienia m.in. z psychologii rodziny, rozwojowej, wychowawczej, psychologii społecznej, komunikacji, klinicznej, diagnostyki i interwencji oraz w zależności od pytania

b) Ujęcie negatywne dobra dziecka: § 1626a Abs. 2 BGB, § 1671 II 2 Nr. 1 BGB, § 1671 III 2 BGB, §§ 1678 II, 1680 II, 1681 II BGB, § 1686 BGB, § 1686a I Nr. 2 BGB; § 1666 I BGB, § 1684 Abs. 4 S. 2 BGB

c) dobro dziecka, jako podstawa zmiany orzeczenia: § 1696 BGB

⁷ W rozdziale dotyczącym opieki rodzicielskiej.

⁸ Podobnie zakres omawianego pojęcia określa Z. Marten (1990).

i przypadku, z zakresu innych dyscyplin ukierunkowanych na dzieci i rodziców, takich jak: psychiatria i psychoterapia dzieci i młodzieży (*Mindestanforderungen an die Qualität von Sachverständigengutachten im Kindschaftsrecht*, 2019).

Jedną z koncepcji obowiązujących na gruncie prawa niemieckiego postuluje, aby podstawy oceny psychologicznej dokonywanej przez biegłych w postępowaniu przed sądem rodzinnym rozpatrywane były z dwóch perspektyw: rodzicielskiej – opieka fizyczna, wsparcie, troska (opieka emocjonalna) i wychowanie oraz z perspektywy dziecka – sytuacja i predyspozycje rozwojowe dziecka, wola dziecka, więzi i relacje oraz ciągłość (stabilność środowiska wychowawczego) (Castellanos, Hertkorn, 2016). Dominujące ujęcie (m.in. *Mindestanforderungen ...*, 2019) wskazuje, że omawiane prawne pojęcie dobra dziecka stanowi punkt wyjścia do określenia psychologicznych kryteriów dobrostanu dziecka. Dobre dziecko w modelu Castellanos, Hertkorn traktowane jest, natomiast, jedynie, jako element kryteriów służących do analizy sytuacji dziecka – obok wyżej wskazanych – sytuacji rozwojowej, woli dziecka, więzi i relacji oraz ciągłości (stabilności), (tamże).

W przypadku decyzji podejmowanych bezpośrednio na temat dziecka w systemie *common law*, celem powinno być znalezienie najlepszego rozwiązania dla dziecka. Odbywa się to m.in. poprzez badanie możliwie najszerszego zakresu czynników, które mogą mieć wpływ na wynik sprawy w celu określenia wyniku najlepszego dla dziecka. Wśród okoliczności mających znaczenie dla rozstrzygnięcia wymienia się m.in. możliwe do ustalenia życzenia i uczucia dziecka (z uwzględnieniem jego wieku i stopnia zrozumienia sprawy), jego potrzeby fizyczne, emocjonalne i edukacyjne oraz stopień zaspokojenia tych potrzeb przez opiekunów, prawdopodobny wpływ zmiany na dziecko, a także wiek, płeć, pochodzenie dziecka i wszelkie poniesione lub grożące dziecku szkody (Eekelaar, 2015). Jednym z proponowanych sposobów uwzględniania dobra dziecka w orzekaniu jest analiza ustalonych czynników w formie bilansu („za i przeciw”) (Smithgalla i in. 2015).

3. Dobre dziecka w ujęciu psychologicznym

Ze względu na specyfikę przedmiotu badań, termin dobre dziecka przybiera różne formy. Psychologia wypracowała zróżnicowane definicje pojęcia dobra dziecka, zależne od sytuacji, w jakiej podlega analizie. Dobre dziecka występuje w psychologii klinicznej, psychologii rozwojowej, psychologii rodziny, psychoprofilaktyce, czy w psychoterapii przyjmując takie kategorie pojęciowe jak dobrostan psychiczny, czy jakość życia. Podejścia poszczególnych obszarów psychologii są cząstkowe i ujmują pewien fragment bardziej skomplikowanej rzeczywistości. Próby definiowania dobra dziecka podejmowane są również przez psychologów sądowych współpracujących z wymiarem sprawiedliwości i obejmują ocenę szeregu czynników związanych z bieżącą sytuacją małoletniego dziecka (lub małoletnich dzieci) (Strózik, 2016; Czerederecka, 2010).

Wśród proponowanych definicji znajduje się próba określenia przez Z. Martena (1990) dobra dziecka jako „ogółu praw i przywilejów dziecka w świetle obowiązujących aktualnie przepisów prawnych i zasad polityki społecznej” (tamże, s. 46). Jednocześnie, autor wskazuje na braki tak przedstawionej definicji, która nie obejmuje kontekstu psychologicznego. Definicję uzupełnia o praktyczną propozycję modelu dobra dziecka, w którym odnosi się do relacji pomiędzy potrzebami i możliwościami rozwojowymi dziecka a potrzebami i możliwościami stwarzania warunków do tego rozwoju przez rodziców. Oba czynniki są zróżnicowane i wymagają odrębnych ustaleń w zależności od konkretnego przypadku. Na tej podstawie wyróżniono trzy rodzaje (poziomy) relacji, uwzględniające zakres działań rodziców zmierzających do zaspokojenia potrzeb dziecka. Punktem wyjścia są potrzeby i możliwości dziecka, co oznacza konieczność ustalenia stopnia rozwoju biologicznego, emocjonalnego, poznawczego oraz społecznego, ze szczególnym uwzględnieniem mocnych stron dziecka (zdolności) oraz jego ograniczeń (deficytów). Większe potrzeby i możliwości dziecka implikują konieczność bardziej aktywnych działań rodziców na rzecz ich zaspokojenia. Pierwszy poziom obejmuje zakres działań koniecznych do prawidłowego sprawowania opieki nad dzieckiem, na drugim poziomie zwiększa się aktywność rodziców – poziom dotyczy działań możliwych, trzeci poziom obejmuje działania wskazane z psychopedagogicznego punktu widzenia (tamże).

Szeroko analizowanym obszarem jest dobro dziecka w sprawach rozwodowych i separacyjnych. Celem diagnozy psychologicznej w sprawach o rozwód jest przede wszystkim określenie relacji pomiędzy członkami rodziny, w tym więzi emocjonalnych dziecka z każdym z rodziców oraz więzi uczuciowej i zasad kontaktów z rodzeństwem, analiza kompetencji wychowawczych rodziców w kontekście stworzenia dziecku optymalnych warunków rozwoju po rozwodzie, wskazanie sposobu i zakresu opieki rodzica, u którego dziecko nie będzie miało stałego miejsca pobytu (Toeplitz-Winiewska, 2014). Wśród analizowanych aspektów psychologicznych, w literaturze wymienia się m.in.: wpływ rozwodu na więzi między dzieckiem a każdym z rodziców, w szczególności z tym rodzicem, u którego dziecko nie będzie stale przebywać po wydaniu orzeczenia, stopień zaspokojenia emocjonalnych i materialnych potrzeb dziecka, czy wzajemne stosunki między rodzicami po rozwodzie, a także aktualny stan psychofizyczny dziecka, więzi między rodzicami a dziećmi (Strózik, 2016).

Powyższe czynniki można skategoryzować w cztery obszary, stanowiące przedmiot opinii w sprawach rozwodowych: badanie sytuacji opiekuńczo-wychowawczej małoletniego dziecka, analiza prognozowanego wpływu rozwodu rodziców na dobro dziecka, ocena kompetencji stron do sprawowania władzy rodzicielskiej oraz ustalenie kontaktów dziecka z rodzicem, u którego dziecko nie będzie miało stałego miejsca pobytu (Strózik, 2016). Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lutego 2016 r. w sprawie ustalenia standardów metodologii opiniowania w opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów

oraz Standardy opiniowania psychologicznego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych wskazują dwa obszary: charakterystykę środowiska rodzinnego z uwzględnieniem sytuacji opiekuńczo-wychowawczej oraz charakterystykę psychologiczną osób badanych.

Najszerzej opracowanym w psychologii obszarem jest ocena umiejętności wychowawczych rodziców, która wpływa na zakres władzy rodzicielskiej i sposób realizowania kontaktów z małoletnim dzieckiem. Wśród elementów diagnozy wymienia się m.in. wskaźniki behawioralne (wykorzystanie możliwości obiektywnych: zaspokajanie potrzeb bytowych, dysponowanie czasem dla dziecka, stabilność warunków życiowych – mieszkania, szkoły, pracy itp.; stymulowanie rozwoju fizycznego, poznawczego, społecznego i emocjonalnego dziecka; sposób realizowania potrzeb wychowawczych: zakres autonomii i współdziałania, prawa i obowiązki; kształtowanie relacji z drugim opiekunem) oraz osobowościowe (trwałość ewentualnych deficytów i popełnianych błędów, możliwości i propozycje korekty) (Czerederecka, 2010; *Standardy opiniowania psychologicznego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*; Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lutego 2016 r. w sprawie ustalenia standardów metodologii opiniowania w opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów – Załącznik nr 2). Badanie sytuacji opiekuńczo-wychowawczej małoletniego dziecka sprowadza się niekiedy do sporządzenia jego charakterystyki psychologicznej z uwzględnieniem poziomu rozwoju fizycznego i społecznego (m.in. realizacja uzdolnień, więzi emocjonalne, potrzeby kierowane do rodziców, postawa wobec konfliktu rodziców). Oprócz tego, uwzględnia się cechy środowiska rodzinnego: zakres udziału każdego z rodziców w wychowaniu, stymulowanie rozwoju dziecka, angażowanie dziecka w konflikt między rodzicami (Błażek, 2014; *Standardy opiniowania psychologicznego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*).

Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne (2010, 2013a, 2013 b) w zaleceniach dla biegłych wskazuje, że wśród analizowanych przez psychologów czynników (w sprawach dotyczących opieki nad dzieckiem) należy uwzględnić m.in.: dynamikę rodziny i przebieg interakcji rodzinnych, zmienne kulturowe i środowiskowe, odpowiednie wyzwania i umiejętności stron, w tym analizę umiejętności oraz deficytów w sprawowaniu opieki rodzicielskiej oraz potrzeby edukacyjne, fizyczne i psychiczne dziecka. Mniejsze znaczenie ma analiza osobowości badanych, która powinna uwzględniać kontekst dobra dziecka. G.H. Miller (2002, s. 198) wskazuje, że „najlepszy interes jest zaspokojony przez osobę dorosłą, która pragnie dziecka, ma z nią ciągłą i serdeczną więź, i która jest w stanie je wychowywać. Oznacza to, że najlepszym interesem jest dobro emocjonalne dziecka”. Autor wyraźnie rozgranicza uprawnienia psychologów do analizy dobra w aspekcie emocjonalnym od uprawnień sędziów, których ocenie powinno podlegać dobro dziecka w szerszym zakresie: m.in. zdrowie, możliwości edukacyjne, zasoby finansowe rodziców.

4. Model integrujący prawne i psychologiczne aspekty dobra dziecka

Na podstawie ustaleń Konwencji Praw Dziecka, zaproponowano tzw. model dobra dziecka (BIC) (Kalverboer, Zijlstra, 2006). Punktem wyjścia jest zapisane w Konwencji prawo dziecka do rozwoju. Model został oparty na założeniach teoretycznych z zakresu psychologii i pedagogiki, m.in. na koncepcjach uwzględniających wpływ czynników rodzinnych i środowiskowych na wychowanie dziecka Bronnfenbrennera (1979), Belsky'ego i Vondry (1989), Farringtona (2005), czy koncepcji rezyliencji Ruttera i Caprara (1995, 1998), akcentującej interakcję czynników ryzyka i chroniących. Model BIC zakłada istnienie 14 czynników w dwóch obszarach kształtujących sytuację dziecka: sytuacja rodzinna i dalsze środowisko. Dodatkową subkategorię stanowi element czasowy: odniesienie pierwszych sześciu czynników z obu obszarów do bieżącej sytuacji i po jednym z każdego obszaru – do przeszłości i przyszłości badanego dziecka (tab. 1 – opracowanie własne na podstawie Op de Beeck i in., 2017). Model łączy negatywne i pozytywne ujęcie dobra dziecka, akcentuje ochronę dziecka oraz wskazuje na jego uprawnienia.

Tabela 1. Model dobra dziecka na podstawie ustaleń Konwencji Praw Dziecka

	Sytuacja rodzinna	Dalsze środowisko
Bieżąca sytuacja	Bezpieczeństwo fizyczne/dobrostan fizyczny: 1. dostępność odpowiedniej opieki fizycznej 2. bezpieczne bezpośrednie środowisko fizyczne Opieka i wychowanie: 3. atmosfera czułości 4. wspierający, elastyczny model wychowawczy 5. pozytywny przykład dawany dziecku przez rodziców 6. zainteresowanie	8. bezpieczne dalsze środowisko fizyczne 9. szacunek 10. sieć społeczna 11. edukacja 12. kontakt z rówieśnikami 13. pozytywne przykłady w społeczeństwie
Przyszłość i przeszłość	7. ciągłość warunków wychowawczych i perspektyw na przyszłość	14. stabilność sytuacji życiowej

Na podstawie omówionego 14-czynnikowego modelu (model BIC) opracowano Kwestionariusz Najlepiej Pojętego Interesu Dziecka⁹/Kwestionariusz Dobra Dziecka (*The*

⁹ *Konwencja o Prawach Dziecka* posługuje się pojęciem „najlepiej pojętego interesu dziecka”.

Best Interests of the Child – Questionnaire, BIC-Q), który służy do operacjonalizacji konstruktów dobra dziecka i, zgodnie ze wskazaniem autorów, wspiera podejmowanie decyzji przez specjalistów różnych jurysdykcji, znajdując zastosowanie we wszystkich rodzajach postępowań sądowych dotyczących dzieci, m.in. w zakresie prawa cywilnego, karnego, dla nieletnich, czy prawa imigracyjnego. Kwestionariusz zawiera 24 pytania, każde z nich odnoszone jest do dwóch perspektyw czasowych: aktualnej oraz przyszłej. Celem omawianego narzędzia jest zebranie informacji na temat jakości obecnej sytuacji opiekuńczo-wychowawczej dziecka oraz jego oczekiwań dotyczących przyszłego środowiska wychowawczego (Kalverboer i in., 2012; Ten Brummelaar, Kalverboer, Harder, Post, Zijlstra, Knorth, 2014).

Kwestionariusz został opracowany również w wersji samoopisowej dla dzieci i młodzieży (BIC-S) (Ten Brummelaar, 2014). Analizy psychometryczne prowadzone były m.in. w obszarze postępowania z udziałem nieletnich, prawa rodzinnego (Kalverboer i in., 2012), w tym z udziałem dzieci, młodzieży i młodych dorosłych umieszczonych w pieczy zastępczej (Ten Brummelaar, Post, Arkesteijn, Kalverboer, Harder, Knorth, 2018) oraz z udziałem migrujących dzieci – w celu uchwycenia kulturowych czynników ryzyka i chroniących, mogących wpływać na ocenę jakości środowiska wychowawczego (Zijlstra, Kalverboer, Post, Knorth, Ten Brummelaar, 2012; Zijlstra, Kalverboer, Post, Ten Brummelaar, Knorth, 2013; Zevulun, Post, Zijlstra, Kalverboer, Knorth, 2019). We wszystkich analizach narzędzia wykazały zadowalające właściwości psychometryczne, zachęcające do korzystania z narzędzia w praktyce. Kwestionariusz Najlepiej Pojętego Interesu Dziecka w wersji służącej do samoopisu (BIC-S) składa się z 41 pytań, w tym 14 głównych pytań dotyczących warunków życia i opieki w ogólności oraz 27 pytań dodatkowych dotyczących konkretnej sytuacji życiowej. Odpowiedzi na pytania główne udzielane są na czterostopniowej skali (0-niezadowolająca, 1-umiarkowana, 2-satysfakcjonująca, 3-dobra). Zakres możliwych odpowiedzi na pytania dodatkowe obejmuje kategorie: „Tak”, „Nie”, „Nie wiem” i „Inne, a mianowicie...”. Ponadto, narzędzie obejmuje również pytania otwarte, umożliwiające badanym wyrażenie swoich poglądów (Ten Brummelaar i in., 2014).

Op de Beck (2017) wskazuje na ograniczenia kwestionariusza, w którym nie zostały ujęte pewne kategorie dobra dziecka (np. zdrowie psychiczne, prawo do informacji), czy mogące pojawić się trudności w określeniu pierwszych 7 czynników (w obszarze dotyczącym sytuacji rodzinnej) u dzieci wychowujących się bez rodziny. Ponadto, korzystanie z proponowanego narzędzia powinno uwzględniać specyficzne okoliczności społeczno-kulturowe, czy właściwości indywidualne badanego. Niewątpliwą zaletą narzędzia jest ujednolicenie konstruktów dobra dziecka i oparcie na rzetelnej metodologii naukowej.

Podsumowanie

Celem niniejszego artykułu było przybliżenie koncepcji dobra dziecka z perspektywy prawa i psychologii. Wybrane ujęcia orzecznictwa sądowego oraz doktryny prawa są w wielu miejscach zbieżne ze standardami opiniowania psychologiczno-sądowego i dominującymi koncepcjami psychologicznymi. Wynikają ze wspólnego źródła prawa i mają ten sam cel związany z ochroną najszerzej rozumianego interesu dziecka. Powyższe zestawienie jest próbą integracji modeli prawnych i psychologicznych z uwzględnieniem zróżnicowanych zadań stojących przed specjalistami obu dyscyplin w postępowaniu sądowym. Stanowi wprowadzenie do dalszej analizy, zmierzającej do konstrukcji ujednoliconego modelu dobra dziecka. Proponowany model uwzględniałby zmieniający się kontekst interpretacji omawianego konstruktów (m.in. sprawy opiekuńczo-wychowawcze, związane z rozwodem i separacją) oraz akcentowałby współpracę sędziów i psychologów z wyraźnym wskazaniem podziału zadań w procedurze sądowej (gdzie kończy się wiedza sędziego, a zaczyna sfera tzw. wiadomości specjalnych w sprawach wymagających ustalenia treści zasady dobra dziecka w konkretnych okolicznościach faktycznych). Praktycznym rozwiązaniem wątpliwości interpretacyjnych, jak proponują Archard i Skivenes (2009, 2010), byłoby wskazanie przez ustawodawcę ogólnych wytycznych analizy dobra dziecka (np. poprzez sformułowanie czynników, które należy brać pod uwagę) oraz unikanie wszelkiego domniemania w tym zakresie. Ponadto, perspektywa dziecka powinna stanowić podstawę każdego orzeczenia sądowego. Kolejnym etapem byłaby konstrukcja narzędzia psychometrycznego, zbliżonego do zaproponowanego Kwestionariusza Najlepiej Pojętego Interesu Dziecka, uwzględniającego warunki społeczno-kulturowe oraz dotychczas wypracowane założenia w obszarze prawa i psychologii w Polsce.

Bibliografia:

- American Psychological Association (2010). Guidelines for Child Custody Evaluations in Family Law Proceedings, *American Psychologist*, 65 (9), 863–867. doi:10.1037/a0021250
- American Psychological Association (2013a). Specialty Guidelines for Forensic Psychology. *American Psychologist*, 68 (1), 7–19. doi:10.1037/a0029889
- American Psychological Association (2013b). Guidelines for psychological evaluations in child protection matters, *American Psychologist*, 68 (1), 20–31. doi:10.1037/a0029891
- Archard, D., Skivenes, M. (2009). Balancing a Child's Best Interest and a Child's Views, *International Journal of Children's Rights*, 17, 1-21. doi:10.1163/157181808X35827
- Błażek, M., Lewandowska-Walter, A. (2016). Granice relacji diagnostycznej w opiniowaniu w sprawach rodzinnych, (w:) A. Czerederecka (red.), *Standardy opiniowania psychologicznego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, 213-239, Kraków: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych.

- Castellanos, H.A., Hertkorn, C. (2016). *Psychologische Sachverständigengutachten im Familienrecht: Grundlagen, Beurteilungskriterien, Qualitätsstandards*, Baden-Baden: Nomos.
- Czerederecka, A. (2010). *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*, Warszawa: LexisNexis.
- Czerederecka, A., Sekcja Psychologii Sądowej PTP, Instytut Ekspertyz Sądowych (2015). *Standardy opiniowania psychologicznego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, <https://sekcjadiagnozy.files.wordpress.com/2016/09/standardy-opiniowania-sc485dowego.pdf>
- Diagnostik - und Testkuratorium der Föderation Deutscher Psychologenvereinigungen (2017). *Qualitätsstandards für psychologische Gutachten*. https://www.rechtspsychologie-bdp.de/wp-content/uploads/GA_Standards_DTK_10_Sep_2017_Final.pdf
- Dubowski, R. (2017). Oddalenie powództwa o rozwód jako środek ochrony dobra dziecka. Pobożne życzenie czy rzeczywistość? (w:) J. Mazurkiewicz, P. Mysiak (red.), *Dobro pojemne jak krzywda. Prawna ochrona dziecka. Deklaracje a rzeczywistość*, 98-117, Wrocław: Wyd. Jacek Mazurkiewicz.
- Eekelaar, J. (2015). The Role of the Best Interests Principle in Decisions Affecting Children and Decisions about Children. *International Journal of Children's Rights*, 23, 3-26. doi: 10.1163/15718182-02301003
- Haak, H. (1998). *Ustanie małżeństwa. Komentarz*, TNOiK Dom Organizatora: Toruń.
- Haug, M., Höynck, T. (2012). Kindeswohlgefährdung - Rechtliche Konturen eines schillernden Begriffs, (in:) P. Bastian, I. Bode, T. Marthaler, M. Schrödter (eds.), *Rationalitäten des Kindesschutzes: Kindeswohl und soziale Interventionen aus pluraler Perspektive*, 133-174, Springer: Heidelberg.
- Jędrejek, G. (2018). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, dostęp 26.11.2019 r., LEX online.
- Kalverboer, M. E., Zijlstra, A.E. (2006). *Het belang van het kind in het Nederlands recht. Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit pedagogisch perspectief*. Amsterdam: SWP.
- Kalverboer, M.E., Ten Brummelaar, M.D.C., Post, W.J., Zijlstra, A.E., Harder, A.T., & Knorth, E.J. (2012). The best interest of the child-questionnaire, reliability and validity: Preliminary data on the question "where to live after detention or secure treatment?". *Criminal Behaviour and Mental Health*, 22 (1), 41-52. doi:10.1002/cbm.825.
- Kędziora, P. (2017). Dobro dziecka jako podstawowa wartość prawa rodzinnego - rozważania na tle praktyki orzeczniczej sądów powszechnych, (w:) R. Szytchmiller, J. Krzywkowska, M. Paszkowski (red.), *Problemy małżeństwa i rodziny w prawodawstwie polskim, międzynarodowym i kanonicznym*, 71-79, Olsztyn.
- Kusztal, J. (2018). *Dobro dziecka w procesie resocjalizacji*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Marten, Z. (1990). Metodologia i metodyka postępowania diagnostycznego i opiniodawczego, (w:) J.M. Stanik (red.), *Opiniodawcze i mediacyjne funkcje psychologa w sprawach rozwodowych i opiekuńczych*, Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Mendecka, K. (2016). Klauzula dobra dziecka w Konwencji o prawach dziecka i w prawie polskim (wybrane problemy). *Acta Universitatis Lodzensis Folia Iuridica*, 77, 25-36.
- Mindestanforderungen an die Qualität von Sachverständigengutachten im Kindschaftsrecht (2. Auflage) <https://www.rechtspsychologie-bdp.de/2019/09/16/qualitaetsstandards-gutachten-familienrecht/>
- Miller, G.H. (2002). The Psychological Best Interest of the Child Is Not the Legal Best Interest, *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 30, 196-200.
- Op de Beeck, H., Herbots, K., Lembrechts, S., Willems, N., Vlieghe, K. (2017). Najlepiej pojęty interes dziecka – między teorią a praktyką, *Dziecko Krzywdzone, Teoria, Badania, Praktyka*, 16 (2), 127-222.
- Pawlak, A. (2015). Udział organizacji pozarządowych w ochronie praw dziecka, (w:) S.L. Stadniczenko (red.), *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, 341-349, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- Pruett, M.K., HoganBruen, K., Jackson, T. (2000). The Best Interest of the Child: Parents' versus Attorneys' Perspectives, *Journal of Divorce & Remarriage*, 33 (1/2), 47-63. doi:10.1300/J087v33n01_03
- Skivenes, M. (2010). Judging the Child's Best Interests: Rational Reasoning or Subjective Presumptions? *Acta Sociologica*, 53 (4), 339-353. doi: 10.1177/0001699310379142
- Smithgalla, C., Jarpe-Ratnera, E., Gnedko-Berrya, N., Masonb, S. (2015). Developing and testing a framework for evaluating the quality of comprehensive family assessment in child welfare, *Child Abuse & Neglect*, 44, 194-206. doi:10.1016/j.chiabu.2014.12.001
- Smyczyński, T. (2001). *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia*, Warszawa: C.H. BECK.
- Stadniczenko, S.L. (2015). Prawa dziecka częścią składową systemu praw człowieka i obywatela, (w:) S.L. Stadniczenko (red.), *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, 37-50, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- Stadniczenko, S.L. (2017). Ochrona praw dziecka wynikająca z art. 19 Konwencji dziecka oraz art. 72 Konstytucji RP, *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*, 22, 9-23.
- Stojanowska, W. (1999). Dobro dziecka jako instrument wykładni norm konwencji o prawach dziecka oraz prawa polskiego jako dyrektywa jego stosowania, (w:) T. Smyczyński (red.), *Konwencja o prawach dziecka – analiza i wykładnia*, Poznań: Ars Boni et Aequi.
- Strózik, I. (2016). Podstawowe zasady sporządzania przez biegłych opinii w sprawach rodzinnych, (w:) A. Czerederecka (red.), *Standardy opiniowania psychologicznego w*

sprawach rodzinnych i opiekuńczych, 13-31, Kraków: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych.

Strzebinczyk, J. (2002). *Prawo rodzinne*, Kraków: Wolters Kluwer.

Ten Brummelaar, M.D.C., Kalverboer, M.E., Harder, A.T., Post, W.J., Zijlstra, A.E., Knorth, E.J. (2014). The Best Interest of the Child Self-Report Questionnaire (BIC-S): Results of a Participatory Development Process, *Child Indicators Research*, 7, 569–588. Doi:10.1007/s12187-013-9225-3

Ten Brummelaar, M.D.C., Post, W.J., Arkesteyn, P.A., Kalverboer, M.E., Harder, Knorth, E.J. (2018). Perceived Living Conditions of Young People in Secure Residential Care: Psychometric Properties of the Best Interest of the Child – Self-Report Questionnaire (BIC-S). *Child Indicators Research* 11, 1175–1192. doi:10.1007/s12187-017-9460-0

Toeplitz-Winiewska, M. (2014). Opieka nad dziećmi – standardy opiniowania psychologicznego w sprawach rozwodowych, *Psychologia Wychowawcza*, 5, 180-186. doi:10.5604/00332860.1124059

Zevulun, D., Post, W.J., Zijlstra, A.E., Kalverboer, M.E., Knorth, E.J. (2019). The Best Interests of the Child from Different Cultural Perspectives: Factors Influencing Judgements of the Quality of Child-Rearing Environment and Construct Validity of the Best Interests of the Child-Questionnaire (BIC-Q) in Kosovo and Albania, *Child Indicators Research*, 12, 331–351. doi:10.1007/s12187-018-9543-6

Zijlstra, A.E., Kalverboer, M.E., Post, W.J., Knorth, E. J., & Ten Brummelaar, M.D.C. (2012). The quality of the childrearing environment of refugee or asylum-seeking children and the Best Interests of the Child: Reliability and validity of the BIC-Q, *Behavioral Sciences and The Law*, 30 (6), 841–855. doi:10.1002/bsl. 1998

Zijlstra, E.A., Kalverboer, M.E., Post, W.J., Ten Brummelaar, M.D.C., Knorth, E.J. (2013). Could the BIC-Q be a decision-support tool to predict the development of asylum-seeking children? *International Journal of Law and Psychiatry*, 36 (2), 129-135. doi:10.1016/j.ijlp.2013.01.005

Źródła prawa:

Komentarz Ogólny nr 14 Komitetu Praw Dziecka ONZ z 2013 r., *Prawo dziecka do zabezpieczenia jego najlepiej pojętego interesu jako sprawy nadrzędnej (art. 3 ust. 1)*.

Konwencja o Prawach Dziecka z 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2014 r., poz. 101 ze zm.).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2012 r., poz. 788 ze zm.).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lutego 2016 r. w sprawie ustalenia standardów metodologii opiniowania w opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (Dz.Urz.MS. z 2016 r., poz. 76 ze zm.).

Orzecznictwo:

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 2000 r., V CKN 1747/00, LEX nr 52467.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2000 r., V CKN 1805/00, LEX nr 52400.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 2016 r.; II CA 1/16, LEX nr 2216088.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 marca 2008 r.; III CZP 1/08, OSNC 2009 nr 4, poz. 52, 25.